

DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2021-29-7>

УДК 338.48

СТРАТЕГІЧНІ ПРІОРИТЕТИ РОЗВИТКУ ТУРИЗМУ НА ПРИРОДООХОРОННИХ ТЕРИТОРІЯХ УКРАЇНИ

STRATEGIC PRIORITIES OF DEVELOPMENT OF TOURISM IN NATURE PROTECTED AREAS OF UKRAINE

Безсмертнюк Тарас Петрович

кандидат географічних наук, старший викладач,
Волинський національний університет імені Лесі Українки
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1580-6157>

Мельнічук Михайло Михайлович

кандидат географічних наук, доцент,
Волинський національний університет імені Лесі Українки
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7258-2869>

Bezsmertniuk Taras, Melniichuk Mykhailo

Lesya Ukrainka Volyn National University

У статті обґрунтовано стратегічні пріоритети розвитку туризму на природоохоронних територіях України. Установлено, що найпоширенішим підходом до планування розвитку туризму в межах природоохоронних територій є планування в інтересах окремих природоохоронних установ різних типів, інтегроване до системи регіонального та національного планування. Представлено складові концепції сталого розвитку, розкрито сутність, види та принципи сталого туризму. Запропоновано стратегічні заходи щодо розвитку туризму на природоохоронних територіях України. Систематизовано підходи та методи управління рекреаційною діяльністю на територіях і об'єктах природно-заповідного фонду. Обґрунтовано важливість забезпечення ефективної взаємодії правового, організаційного, економічного та фінансового механізмів державного регулювання туристичної діяльності у рамках стратегічного розвитку туризму на природоохоронних територіях України.

Ключові слова: стратегія, туризм, природоохоронні території, природно-заповідний фонд, рекреаційно-туристська діяльність, сталий розвиток.

В статье обоснованы стратегические приоритеты развития туризма на природоохранных территориях Украины. Установлено, что наиболее распространенным подходом к планированию развития туризма в пределах природоохранных территорий является планирование в интересах отдельных природоохранных учреждений различных типов, интегрированное в систему регионального и национального планирования. Представлены составляющие концепции устойчивого развития, раскрыта сущность, виды и принципы устойчивого туризма. Предложены стратегические мероприятия по развитию туризма на природоохранных территориях Украины. Систематизированы подходы и методы управления рекреационной деятельностью на территориях и объектах природно-заповедного фонда. Обоснована важность обеспечения эффективного взаимодействия правового, организационного, экономического и финансового механизмов государственного регулирования туристической деятельности в рамках стратегического развития туризма на природоохранных территориях Украины.

Ключевые слова: стратегия, туризм, природоохранные территории, природно-заповедный фонд, рекреационно-туристская деятельность, устойчивое развитие.

Tourist industry is one of the main industries that influences on the general state and trends of development of the world economy. According to the World Tourism Organization, tourism within nature protected areas is one of the five main strategic directions of development of tourist industry. The recreational potential of the nature protected areas of Ukraine creates unique opportunities for the development of highly effective recreational activities within them. Actuality of research theme is conditioned the necessity of forming of effective mechanism of strategic management development of tourism in nature protected areas. The purpose of the article is determination of strategic priorities of development of tourism in nature protected areas of Ukraine. In the article strategic priorities of development of tourism in nature protected areas of Ukraine are grounded. It has been established that the most common approach to planning of development of tourism within nature protected areas is planning in the interests of separate nature protected institutions of different types, integrated into the system of regional and national planning. The components

of sustainable development are presented, the essence, types and principles of sustainable tourism are revealed. The conditions of ecologically balanced development of territories and objects of the nature reserve fund are analyzed. The main strategic purposes of the development of the sphere of tourism of Ukraine are outlined, taking into account the modern state and trends. Strategic measures for the development of tourism in nature protected areas of Ukraine are offered. The approaches and methods of management of recreational activities in territories and objects of the nature reserve fund are systematized. The importance of providing of effective interaction of legal, organizational, economic and financial mechanisms of state regulation of tourist activity within the framework of strategic development of tourism in nature protected areas of Ukraine is grounded. Realization of strategic priorities of development of tourism in nature protected areas of Ukraine will allow the rational use of recreational and tourist resources, create new workplaces, fill up the budgets at various levels, get other relevant social and economic effects.

Keywords: strategy, tourism, nature protected areas, nature reserve fund, recreational and tourist activities, sustainable development.

Постановка проблеми. Туристична індустрія є однією з основних галузей, що впливає на загальний стан і тенденції розвитку світової економіки. За даними Всесвітньої туристичної організації, туризм в межах природоохоронних територій входить у п'ятірку основних стратегічних напрямів розвитку туристичної галузі. Рекреаційний потенціал природоохоронних територій України створює унікальні можливості для розвитку в їх межах високоефективної рекреаційної діяльності. Актуальність теми дослідження обумовлена необхідністю формування ефективного механізму стратегічного управління розвитком туризму на природоохоронних територіях.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивченням стану розвитку туризму на природоохоронних територіях присвячені публікації таких вітчизняних науковців, як В.І. Гетьман, В.І. Вишневський, О.Ю. Дмитрук, С.В. Дмитрук, О.В. Міщенко, Л.П. Царик, П.Л. Царик, Л.М. Черчик та інші. Проте питання стратегічних аспектів розвитку туризму на природоохоронних територіях недостатньо розкриті в науковій літературі.

Постановка завдання. Метою статті є визначення стратегічних пріоритетів розвитку туризму на природоохоронних територіях України.

Виклад основного матеріалу дослідження. Стратегія є основою стратегічного управління, основними функціями якого на всіх ієрархічних рівнях (макро-, мезо- та мікро-) виступають планування, організація, мотивація, координація, регулювання та контроль, в системі моніторингу, обліку та оцінки.

Найбільш розповсюдженим підходом до планування розвитку туризму в межах природоохоронних територій у світі є планування в інтересах окремих природоохоронних установ різних типів, інтегроване до системи регіонального та національного планування. Зважаючи на ту роль і значення, що посідають природні території у реалізації національних, регіональних і місцевих завдань у частині забезпечення сталого розвитку, надзвичайно важливим є розуміння того, що планування для окремих природоохоронних

територій повинне відбуватись виключно в рамках планування на різних ієрархічних рівнях. Надзвичайно важливим є те, щоб плани розвитку природоохоронної території розроблялись у контексті національної та регіональних стратегій охорони довкілля та розвитку туризму, відповідних програмних документів.

Рекреаційно-туристська діяльність в межах природоохоронних територій повинна здійснюватися у напрямку сталого розвитку, концепція якого включає три основні складові: економічну, соціальну та екологічну. Економічна концепція передбачає оптимальне використання обмежених природних ресурсів, використання екологічних, природо-, ресурсо- та енергоощадних технологій, а також відповідних форм капіталу (природного та штучного). Соціальна концепція орієнтована на людину і спрямована на збереження стабільності соціальних і культурних систем, в тому числі на зменшення руйнівних конфліктів між людьми. Екологічна концепція спрямовується на збереження цілісності природних систем [1].

Згідно з визначенням Всесвітньої туристичної організації, під поняттям «сталого туризму» розуміють туристичну діяльність, за якої управління всіма ресурсами проходить таким чином, що економічні, соціальні, естетичні потреби задовольняються та зберігається культурна складова, екологічні процеси, біологічне різноманіття та системи підтримки життя. Основними видами сталого туризму є: екологічний туризм; сільський туризм; зелений туризм; агротуризм; м'який туризм. Принципами сталого туризму виступають: екологічно збалансоване використання природних ресурсів; збереження та відновлення біорізноманіття; залучення інвестицій з метою ліквідації заданої шкоди довкіллю; підтримка економіки регіону без незворотного впливу на екосистеми; залучення місцевого населення у процес екологічної орієнтації населення; застосування концепції екологічного менеджменту та маркетингу [1].

Сталий (екологічно збалансований) розвиток територій та об'єктів природно-заповідного фонду повинен забезпечуватися за наступних умов: впровадження науково обґрунтованих, сучасних методів управління природними ресурсами, що базуються на екосистемному підході; підтримання і відновлення традиційних, природоохоронних технологій природокористування, впровадження нових, екологічно безпечних видів господарської діяльності, насамперед соціально зорієнтованих, а також екологізації місцевої економічної діяльності; природоохоронні технології повинні спрямовуватися на підвищення природної стабільності та стійкості екосистем; рекреаційну та оздоровчу діяльність треба здійснювати на підставі аналізу інвестиційних можливостей конкретних заповідних територій, розвитку обсягів та асортименту наявних платних послуг, поліпшення їх якості; потрібно розробляти та впроваджувати правові механізми інвестування економічного розвитку природоохоронних установ, врахування інтересів природно-заповідного фонду в бюджетному процесі та суспільно-економічному плануванні регіонів, їх впливу на процес прийняття рішень у цих сферах [2].

Основними стратегічними цілями розвитку сфери туризму з урахуванням сучасного стану і тенденцій розвитку України на період до 2026 року є: створення конкурентоспроможного національного туристичного продукту на засадах системної маркетингової діяльності, спрямованої на чітке позиціонування різних видів туристичних продуктів, адаптованих до вимог і очікувань споживачів; забезпечення ефективного і комплексного (економічного, соціального, екологічного та інноваційного) використання наявного туристичного та курортно-рекреаційного потенціалу шляхом розв'язання проблеми рекреаційного природокористування й охорони навколишнього природного середовища та удосконалення територіальної структури сфери туризму та курортів з метою розвитку туристичних територій, брендингу територій; системне підвищення якості інфраструктури курортів та рекреаційних територій шляхом виконання комплексної програми поетапного вдосконалення матеріально-технічної бази з використанням можливостей кластерних моделей, державно-приватного партнерства та соціального замовлення; удосконалення інформаційної інфраструктури рекреаційних та туристичних послуг шляхом створення центрів туристичної інформації та популяризації туристичних продуктів під час провадження ярмаркової, фестивалів-

ної та виставкової діяльності; забезпечення відповідності ціни та якості туристичних продуктів шляхом створення умов для оптимізації організаційно-економічної структури діяльності суб'єктів малого та середнього бізнесу у сфері туризму і розроблення національних стандартів надання туристичних послуг відповідно до міжнародних стандартів; організація системи якісної підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації фахівців туристичного супроводу та обслуговування, інших професій сфери туризму та курортів [3].

На нашу думку, стратегічними заходами щодо розвитку туризму на природоохоронних територіях України є:

- розробка чіткого нормативно-правового забезпечення рекреаційно-туристської діяльності в межах природоохоронних територій із врахуванням світового досвіду;
- встановлення єдиних методик визначення рекреаційних навантажень і розрахунку рекреаційної місткості територій;
- забезпечення міжвідомчої взаємодії між державними органами виконавчої влади, що займаються реалізацією державної політики у сфері туризму та охорони довкілля;
- підвищення рівня розвитку загальної та спеціальної інфраструктури;
- визначення стандартів надання туристичних послуг на природоохоронних територіях;
- формування мережі пунктів моніторингу рекреаційних територій природно-заповідного фонду за впливом туристичної діяльності на стан природних систем;
- впровадження програм професійної підготовки та підвищення кваліфікації підприємців і персоналу підприємств спеціалізованої інфраструктури, представників органів місцевої влади;
- створення та підтримка тематичних баз даних щодо природоохоронних об'єктів, туристсько-рекреаційних ресурсів, тематичних маршрутів, об'єктів інфраструктури туризму;
- створення системи поширення інформації про рекреаційні можливості природоохоронних територій;
- розроблення та прийняття Програми розвитку туризму на природоохоронних територіях України.

Природно-заповідні території України володіють значними можливостями для розвитку різних видів туристичної та рекреаційної діяльності. Вважаємо, що пріоритетними видами розвитку туризму в межах природоохоронних територій України виступають:

- за цілями туризму – екологічний туризм (проходження екологічних стежок, туристичних

маршрутів), сільський зелений туризм (активний та пасивний), заповідний туризм (орнітологічний, фотомисливство), пізнавальний відпочинок (історико-культурний, археологічний, музейний, геолого-географічний), спортивно-оздоровчий туризм, науковий туризм;

– за способом переміщення – пішохідний, водний (надводний та підводний), велосипедний, кінні прогулянки, лижний, повітряний (повітряні кулі, парашутизм).

Управління розвитком туризму на природоохоронних територіях у взаємозв'язку з оптимізацією рекреаційного природокористування передбачає насамперед пошук непростих компромісів між охороною природи та використанням природних ресурсів. У світовій практиці накопичений значний досвід підходів і методів управління рекреаційною діяльністю на територіях та об'єктах природно-заповідного фонду (табл. 1).

У рамках стратегічного розвитку туризму на природоохоронних територіях України важливим завданням постає забезпечення ефек-

тивної взаємодії правового, організаційного, економічного та фінансового механізмів державного регулювання туристичної діяльності. Правовий механізм орієнтований на дотримання учасниками туристичного процесу принципів конституційності, законності та прозорості. Основними інструментами правового механізму повинні бути нормативно-правові акти органів державної влади та органів місцевого самоврядування. Організаційний механізм спрямований на забезпечення принципів партнерства та співробітництва органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування, представників бізнесових та наукових кіл, громадських організацій. Економічний механізм забезпечує дотримання принципів сталого розвитку територій та утримання високого рівня конкурентоспроможності шляхом використання інструментів для формування сприятливих умов для залучення інвестицій у туристичну галузь, надання підтримки вітчизняному виробнику туристичної продукції, впровадження сучасних інформа-

Таблиця 1

Підходи та методи управління рекреаційною діяльністю на територіях і об'єктах природно-заповідного фонду

Підходи до управління	Методи управління		
	Організаційні	Економічні	Територіальні
Управління пропозицією	– збільшення числа пропонованих видів занять і додаткових послуг; – детальне інформування туристів про території та об'єкти ПЗФ; – просування територій та об'єктів ПЗФ з національними туристськими агентствами.	– введення диференційованої системи цін на послуги.	– збільшення числа місць для відвідувань; – збільшення мережі екологічних стежок і екскурсійних маршрутів.
Управління попитом	– обмеження часу перебування; – обмеження числа відвідувачів/розміру груп; – демаркетинг; – інформування про альтернативні території для відвідування.	– введення пільгових цін на відвідування в непопулярні сезони року; – введення попереднього резервування місць.	– поділ потоків туристів з різними потребами; – введення графіка і напрямків руху туристів.
Управління ресурсами	– проведення захисних заходів; – підвищення стійкості території до навантажень.	– введення штрафів за порушення ресурсокористування.	– ускладнення доступу до найбільш цінних ресурсів (перешкоди; відсутність доріг).
Управління впливом	– зміна типу використання території; – введення сезонних обмежень; – вимога визначених навичок і/або обладнання у туристів, кваліфікації туроператорів; – заборона стоянок / використання автотранспорту.	– введення (збільшення) вхідної плати в період максимального відвідування.	– зонування, в т. ч. концентрація або розосередження рекреаційного навантаження; – заборона на пересування поза стежками.

Джерело: [4]

ційних та маркетингових технологій. Необхідною є також розробка економічного механізму відрахування фінансових надходжень від рекреаційно-туристської діяльності на охорону та відтворення природної та культурної спадщини й на потреби місцевих спільнот. Фінансовий механізм забезпечує реалізацію принципів прозорості та передбачуваності дій органів державної влади з розподілу коштів державного бюджету, інвестицій, грантів міжнародних організацій, залучення коштів недержавних цільових фондів.

Стратегії розвитку рекреації та туризму повинні ув'язуватися з національними і регіональними стратегіями соціально-економічного розвитку, національними стратегіями розвитку природоохоронних територій, туризму, транспорту, цільовими комплексними програмами освоєння території та її ресурсного потенціалу та іншими документами довгострокового планування. До розробки стратегій повинні залучатися групи, що мають безпосередній інтерес у сфері управління туризмом на територіях та об'єктах природно-заповідного фонду: їх співробітники, туристи, туристичні компанії, місцеві спільноти та корінні народи, мешканці сусідніх населених пунктів, органи державного управління, ліцен-

зійні служби, орендарі, науково дослідні установи, маркетингові організації, засоби масової інформації [4].

Висновки. Головною стратегічною метою розвитку туризму на природоохоронних територіях є створення на їх базі конкурентоспроможних на внутрішньому та міжнародному ринках туристичних продуктів, збільшення обсягів реалізації туристичних послуг шляхом ефективного використання рекреаційного потенціалу природоохоронних установ при додержанні вимог щодо охорони навколишнього природного середовища. Виконання заходів щодо розвитку рекреаційно-туристської діяльності на природоохоронних територіях повинно бути спрямоване на сталий, збалансований розвиток природно-заповідного фонду, який, у свою чергу, має бути забезпечений шляхом впровадження науково обґрунтованих, сучасних методів управління наявними рекреаційними ресурсами природоохоронних установ. Реалізація стратегічних пріоритетів розвитку туризму на природоохоронних територіях України дозволить раціонально використовувати рекреаційно-туристичні ресурси, створити нові робочі місця, поповнити бюджети різних рівнів, отримати інші відповідні соціальні та економічні ефекти.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Ісаєнко В.М., Ніколаєв К.Д., Бабікова К.О., Білявський Г.О., Смирнов І.Г. Стратегія сталого розвитку (туристична галузь) : навчальний посібник. Київ : Видавництво Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова, 2014. 300 с.
2. Воробйова О.А. Збалансоване природокористування та господарювання в рекреаційно-туристичній сфері : монографія. Одеса : ІПРЕЕД НАН України, 2012. 248 с.
3. Про схвалення Стратегії розвитку туризму та курортів на період до 2026 року : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 16.03.2017 р. № 168-р / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/168-2017-r#Text>
4. Руденко В.П., Вацеба В.Я., Підгірна В.Н., Цепенда М.В. та ін. Менеджмент туристичної індустрії : підручник у 3-х частинах. Чернівці : Чернівецький національний університет, 2019. 504 с.

REFERENCES:

1. Isayenko, V. M., Nikolayev, K. D., Babikova K. O., Bilyavskyy H. O., Smyrnov I. H. (2014) *Stratehiya staloho rozvytku (turystychna haluz')* [Strategy of sustainable development (tourist industry)]. Kyiv: Vydavnytstvo Natsional'noho pedahohichnoho universytetu imeni M. P. Drahomanova. (in Ukrainian)
2. Vorobyova, O. A. (2012) *Zbalansovane pryrodokorystuvannya ta hospodaryuvannya v rekreatsinyo-turystychniy sferi* [Balanced nature management and management in recreation and tourism]. Odesa: IPREED NAN Ukrayiny. (in Ukrainian)
3. Pro skhvalennya Stratehiyi rozvytku turyzmu ta kurortiv na period do 2026 roku: Rozporyadzhennya Kabinetu Ministriv Ukrayiny vid 16.03.2017 r. № 168-r [On approval of the Strategy of development of tourism and resorts for the period up to 2026: Order of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated March 16, 2017 № 168-r]. Verkhovna Rada Ukrayiny. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/168-2017-r#Text>
4. Rudenko, V. P., Vatsaba, V. Ya., Pidhirna, V. N., Tsenda, M. V. et al. (2019) *Menedzhment turystychnoyi industriyi* [Management of the tourist industry]. Chernivtsi: Chernivets'kyy natsional'nyy universytet. (in Ukrainian)